

חותם פלשתי מתל קסילה

מ א ת

בנימין מזר

רובע-המגורים הדרומי של תל קסילה, שנחשף על-ידי משלחת החברה לחקירת ארץ-ישראל ועתיקותיה בשנים 1948—1950¹, נבדק מחדש בידי מר ע. דונאייבסקי בקיץ 1964, על-מנת להבהיר כמה בעיות סטראטיגרפיות ולהשלים את תכניות המבנים. בסתיו של אותה השנה מצא מר מ. מגידון, המפקח על תל קסילה מטעם עיריית תל-אביב, חותם זעיר בשפך העיים שפוגו בעת בדיקות אלה מן החלק הצפוני של לוקוס Q1 (ראה ציור 1). החותם מוצג עתה במוזיאון תל קסילה, ומספרו הסידורי 725.

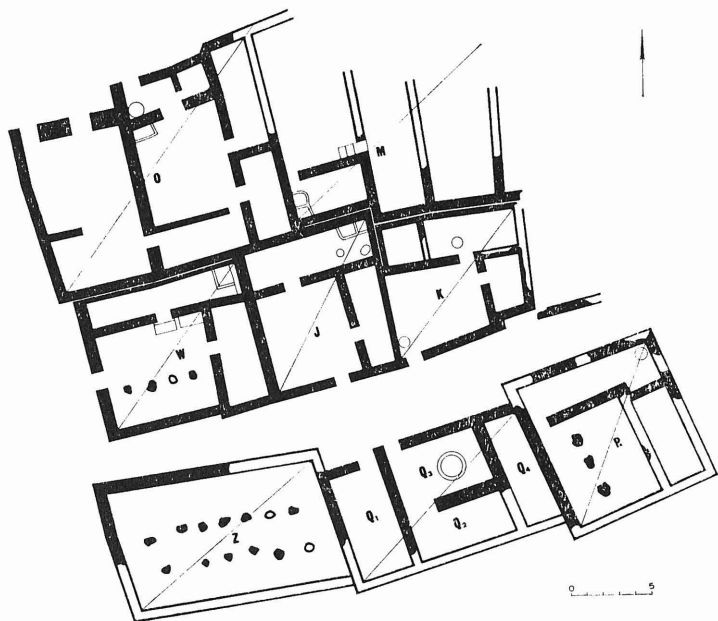
אין אפשרות לקבוע בוודאות אם החותם הוא משכבה X (המחצית השנייה של המאה ה"א לפנה"ס), או — דבר המתקבל יותר על הדעת — מן השכבה שמתחתיה, היינו, משכבה X (המחצית הראשונה של המאה ה"א). לוקוס Q1 הוא חדר-המלבן המערבי של בית-המגורים Q של שכבה X, שנכנסים אליו מן הרחוב שמצפון לבניין. בשכבה X, לעומת זה, שימש לוקוס זה למלאכת-נחושת, כפי שעולה מגילוי תנור-היתוך עם מאורר בנוי לבנים במערבו של הלוקוס, שריד של מה שנראה כתנור שני במזרחו ושני כורים עשויים טין, ובתוכם שרידי נחושת מותכת. לא מן הנמנע אפוא, כי לחותם יש קשר כלשהו להרשים הפלשתיים של תל קסילה במאה ה"א לפנה"ס.

החותם עשוי זכוכית אטומה, וצורתו צורת פיראמידה. גובהו 15.5 מ"מ ורוחבו בסיסו 12.5 מ"מ. בחלקו העליון של החותם יש נקב להשחלת החוט, שנעשה בכלי חד לאחר שנשלמה מלאכתו, ולכן נפגמו כמה מן הגילופים.

בבואנו לדון על אופיו של החותם ועיטוריו המרובים, מן הראוי להדגיש, כי על-אף היותו מיוחד במינו, הוא קרוב — הן מבחינת הסגנון הן מבחינת הנושאים — לחותמות החרוטיים שרווחו בתקופת-הברזל הקדומה במזרח הים התיכון, מארץ-ישראל ועד קיפרוס וקיליקיה².

1. ראה: ב. מזר (מייזר), חפירות בתל קסילה, ארץ-ישראל, א, ירושלים תשי"א, עמ' 45 ואילך.

2. ראה, בין השאר: Cl. F. A. Schaeffer, *Enkomi-Alasia*, Paris 1952, pp. 69 ff.; E. Porada, apud: H. Goldman, *Tarsus*, III, Text, Princeton 1963, pp. 355 f.;

ציור 1

רובע-המגורים הדרומי של תל קסילה, שכבה X

לחותם שלפנינו אפשר להשוות את החותם החרוטי מתל אל-פארה הדרומי (שרוחן)³, העשוי מחומר דומה והמעוטרים אף הוא בארבעת צדדיו ובבסיסו (ראה ציור 2).

העיטורים שבצדי החותם ובבסיסו מצטרפים למערכת של נושאים, שרק בחלקם אפשר לפרשם פירוש נאות. וראה התצלומים (לוחות ד-ה), שנעשו על-ידי מר ה. בורגר.

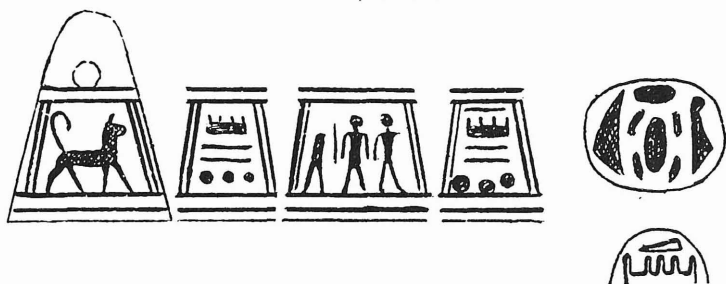
צ ד א. — אריה או ספינקס בלי כנפיים במראה מן הצד. נראים סימנים של רעמה. הסנטר חד. זנב הדמות מורם אל על ומקופל בכיוון הגוף. הנושא שגור בחותמות⁴. אם נכונה ההשערה שהכוונה לספינקס בלי כנפיים, הרי לפנינו

F. M. Cross, *BASOR*, 168, 1962, : וראה גם ; *Megiddo*, II, Pl. 163 : 17, 25 pp. 12 ff.

3. ראה : Fl. Petrie, *Beth Pelet*, I, London 1930, p. 10, Pl. XXIX, 257.

4. ראה, למשל : A. Rowe, *A Catalogue of Egyptian Scarabs*, Cairo 1936, Pl. XXII, passim

Pl. XXII, passim

ציור 2

חותם מתל אל-פארעה הדרומי (שרוחן)

אל-בכון דמותו של אמן-רע כמלך האלים, המופיע בצורה זו גם במקבילות מצריות.⁵

צ ד ב. — "אמן-רע", כתוב בהירוגליפים בכתיב וולגארי משובש, בין שתי נוצות המאת — אחת מימין ואחת משמאל. למעלה — סמל השמש המכונפת. תואר אלוהי זה מופיע תכופות בחותמות מימי השושלות ה"ח—ה"ט שנמצאו בארץ, עתים בכתיב מסורס⁶, ולפעמים בתוספת השמש המכונפת.⁷

צ ד ג. — בעל-חיים במראה מן הצד. מעליו דמות (או דמויות?), שחלקה העליון נשחת בעת עשיית הנקב. זהותו של בעל-החיים, העומד על ארבע רגליו עם זנב מורד, אינה ברורה, ורק אפשר לשער, כי הכוונה לתאו או לשור שלא סומנו קרניו.⁸

צ ד ד. — דמותו של אל, המפנה את ראשו אחורה וניצב על סוס כורע, שאוזניו זקופות. האל חסר-זקן, תלתלי שערו יורדים עד לכתפיו, ואולי הוא חבוש פאה נכרית; ידיו פשוטות כלפי מטה. הקווים שמעל לראשו של הסוס אינם ברורים. מקבילה מאלפת מופיעה בחותם שנתגלה בשכבה V B (לוקוס 2081) במגידו: סוס רץ, שעליו עומדת דמות של אל⁹. עצם הנושא — דמות של אל הניצבת על גבי חיה — היה שגור בסגנון התקופה הנדונה. מן הראוי להזכיר במיוחד חותם משכבה X בתל קסילה, שחרות בו אותו הנושא בסגנון

5. על בעיה זו ראה: H. Bonnet, *Reallexikon der ägyptischen Religion*, Ber- lin 1952, pp. 746 ff.

6. ראה ראו (לעיל, הערה 4), עמ' 253—254.

7. ראו, לוח X, מס' 766.

8. ראוי לציין, כי מוטיב השור שגור בסוג החותמות הקוביים.

9. G. Loud, *Megiddo*, II, Pl. 163 : 26.

קווי גס, בלי שניתן לזהות את החיה שהאל עומד עליה¹⁰. רק בדרך השערה אפשר לזהות את דמות האל עם שמש, שהרי בתבליט ממלטיה ניצב האל שמש על סוס, ובכך הוא נבדל משאר האלים (המתוארים בשורה אחת), שכל אחד מהם עומד על החיה המקודשת לו¹¹ (והשווה גם מל"ב כג, יא). עם זאת ראוי לזכור, כי מן המקורות המצריים למדים אנו, כי לאל רשף היתה זיקה לסוסים ולרכב, ויש שהוא מתואר ברכבו על סוס¹².

ה ב ס י ס. — הדמות המגולפת בבסיס היא מיוחדת במינה, וקשה לעמוד על אופייה ועל סגנונה. אל-ינכון זוהי דמותה של אלוהות מכונפת, שראשה דמוי ראש ציפור (?) במראה מן הצד. הדמות כנראה חבושה קובע חרוטי בעל קרניים, שמאחוריו יוצאת ציצה. משני צדי הדמות נראים אוריא. רק בדרך השערה אפשר לראות בה מעין חיקוי תיאורו של האל סת, החבוש קובע חרוטי בעל שתי קרניים ורצועה ארוכה מאחור¹³.

בסיכום אפשר לומר, שהחותם הוא דוגמה מאלפת של הגליפטיקה הפלשתית מן המאה ה"א לפנה"ס, ששאבה השראה ממצרים ומעולם-התרבות של מזרח הים התיכון. תערובת הסגנונות והנושאים תואמת יפה את הידוע לנו על התרבות הפלשתית האקלקטית, שמתחילתה באה לידי ביטוי בקיראמיקה¹⁴. לא מן הנמנע, שהאומן התכוון למערכת של עיטורים שיש קשר אורגאני ביניהם, ונזקק לתכליתו לנושאים שהיו שגורים בימיו בפלשת, ובכך נתן ביטוי לאמונות שרווחו בזמנו וליסודות-התרבות ששלטו בקרב יושבי חבל-הים. במקרה זה קרוב לוודאי, שהיה בדעתו של האומן לתאר את אלוהות השמש, שתפסה מקום מרכזי במשפחת האלים.

10. מור (לעיל, הערה 1), לוח IV, 4; כן ראה: ראו, עמ' 173, מס' 722.

11. ראה: J. Pritchard, *ANEP*, No. 537; וכן: F. Thureau-Dangin, *RA*, XXI, 1924, pp. 194 f.

12. ראה: W. Helck, *Die Beziehungen Ägyptens zu Vorderasien im 3. und 2. Jhd. v. Chr.*, Wiesbaden 1962, pp. 485 f. Fl. Petrie, *Six Temples at Thebes*, London 1897, Pl. 8 : 1

13. Helck, *op. cit.*; Pritchard, *ANEP*, Nos. 485, 487, 490, 555. (n. 12), pp. 484 f. בחרפושיית תל אל-פארה, כגון: Beth-Pelet, I, Pl. XXII, 186-187; XLIII, 534; (עומדת על גבי חיה); ובמיוחד בחרפושיית מקבר 900 (מימי רעמסס הד' או אחד מיורשיו): Beth-Pelet, II, Pl. LV, 299

14. ראה: טרודה דותן, הפלשתים ותרבותם החומרית, ירושלים תשכ"ו, עמ' 185 ואילך.